

8-10-2019

LITERARY YOR-YOR

Laylo Sharipova

dotsent of Bukhara State Universitu Candidate of Philological Sciences

Follow this and additional works at: <https://uzjournals.edu.uz/namdu>

Part of the [Education Commons](#)

Recommended Citation

Sharipova, Laylo (2019) "LITERARY YOR-YOR," *Scientific Bulletin of Namangan State University*. Vol. 1 : Iss. 4 , Article 39.

Available at: <https://uzjournals.edu.uz/namdu/vol1/iss4/39>

This Article is brought to you for free and open access by 2030 Uzbekistan Research Online. It has been accepted for inclusion in Scientific Bulletin of Namangan State University by an authorized editor of 2030 Uzbekistan Research Online. For more information, please contact sh.erkinov@edu.uz.

LITERARY YOR-YOR

Cover Page Footnote

???????

Erratum

???????

АДАБИЙ ЁР-ЁР

Шарипова Лайло Фрунзеевна

Бухоро давлат университети доценти, ф.ф.д.

Аннотация: Фольклорда маросим қўшиқларига дахлдор ёр-ёр жанри бор. XX асрнинг иккинчи ярми ўзбек шеърляти шу жанрни ўзлаштириб, ёзма ёр-ёрлар яратди. Мақолада ёзма ёр-ёрни адабий ёр-ёр деб аташ орқали фольклор жанридан фарқлаш, оғзаки ва ёзма бу икки жанрнинг ўхшаш ҳамда фарқли жиҳатлари, бадиияти хусусида фикр юритилган.

Калит сўзлар: чинга, ёр-ёр, адабий ёр-ёр, жанр стилизацияси, бармоқ вази, аруз вази.

ЛИТЕРАТУРНЫЙ ЁР-ЁР

Шарипова Лайло Фрунзеевна

доцент Бухарского государственного университета, к.ф.н.

Аннотация: Фольклор имеет жанр ёр-ёр, связанный с церемониальными песнями. Этот жанр изучался в узбекской поэзии во второй половине XX в. Называя «писменный жанр как буквальный жанр», в статье обсуждается отличие этих двух жанров от фольклорного. Сходство и противопоставление аспектов как устного, так и письменного жанров, а также их положение в литературе.

Ключевые слова: чинга, ёр-ёр, литературный ёр-ёр, стилизация жанров, силлабический размер, размер аруз.

LITERARY YOR-YOR

Sharipova Laylo,

dotsent of Bukhara State Universitu

Candidate of Philological Sciences

Abstract: Folklore has yor-yor genre related to ceremonial songs. This genre was studied in Uzbek poetry in the second half of XX century. By calling “written genre as a literal genre” The article discusses the difference of these two genres from folklore. The similarity and contrasting aspects of both oral and written genres, their position in literature as well.

Key words: chinga, yor-yor, literaru yor-yor, stylization of genres, syllabic size, aruz (poetru metre) size.

Ёр-ёр халқ қўшиқларининг маросим қўшиқларига дахлдор жанр бўлиб, тўй маросимида ижро қилиб келинади. Келин куёвниқига олиб кетилиши жараёнида ижро қилинадиган бу қўшиқда тўй соҳибларини қутлаш, келинни куёвга, куёвни келинга таърифлаш, келинни ўзга хонадонга кетаётганидан қайғуриш, баъзи ҳолларда келиннинг ўз тақдиридан норозиликлари ифодаланади. Ҳазрат Навоий “Мезон ул-авзон” асарида “ёр-ёр” жанрига шундай таъриф беради: “Яна “чинга” дурким, турк улуси зифоф ва қиз кўчурур тўйларида ани айтурлар, ул сурудедур боғоят муассир ва икки навъдур. Бир навъи ҳеч вазн била рост келмас ва

бир навъида бир байт айтилурким, мунсариҳи матвийи мавқуф баҳридур ва “ёр-ёр” лафзини радиф ўрнига мазкур қилурлар, андоқким, байт:

Қайси чамандин эсиб келди сабо, ёр-ёр –

Ким дамидин тушти ўт жоним аро, ёр-ёр?

Муфтаилун фобилон муфтаилун фобилон” [1.582].

“Чинга” атамаси “Мухтасар” да ҳам учрайди. Кўринадикки, илми арузда вазни сабаб тилга олинган “чинга” жанри бугун радифи асосида номланмоқда. Халқнинг аксарият ёр-ёрлари бармоқ вазнида, камдан-кам ҳолларда арузда битилганини қайд этиш лозим. Тўй қўшиқларидан бири саналган ёр-ёрларга фольклоршунос олим О.Собиров шундай таъриф беради: “Қиз узатар кечасида айтиладиган қўшиқлардан бири “ёр-ёр”лардир. “Ёр-ёр” қўшиқлари мусиқийлиги, маълум чўзиқ оҳангда кўпчилик бўлиб куйланиши, нақаротлари билан ажралиб туради”[5.88.].

“Чинга” – ёр-ёр халқ тилидан тушмай куйлаб келингани сабаб шоирларга таъсир қилмай қолмади. Улар бу жанрга мурожаат қилдилар ва адабий “ёр-ёр”лар пайдо бўлди. Бу жанрнинг ўзлашуви мумтоз адабиётимизга тақалади:

Қойинини, янганинг қадрини бил, ёр-ёр:

Билиб анинг қадрини, шукрини қил, ёр-ёр.

Нуқтасига бу сўзнинг етмак керак, ёр-ёр,

Иззатини яхшироқ этмак керак, ёр-ёр [9.45.].

Бу сатрлар Қул Убайдий қаламига мансуб. Қул Убайдий – Убайдуллохон ибн Маҳмуд Султон шайбонийлар сулоласининг йирик вакили бўлиш билан бир қаторда XVI аср ўзбек адабиёти намоёндаси сифатида уч тилда ижод қилиб, ўзбек, араб, форс тилларида девон қолдирган шоир ҳамдир. “Вафо қилсанг” китобида Қул Убайдийнинг “Маснавийлар” сарлавҳаси остида иккита шеър келтирилган. Шеърлар маснавий шаклида қофияланган. Гарчи ҳижолаардаги қисқа-чўзиқлик мутаносиблиги мукамаллик касб этмаган бўлса-да, шеър Навоий ҳазратлари келтирган мунсариҳи матвийи мавқуф баҳрида ёзилган. Асосийси, шеърда “ёр-ёр” радифи бор. Мазмуни ҳам, вазни ҳам шеърнинг чинга – тўй қўшиғи эканлигини кўрсатиб турибди:

Меҳрки гулдин аён бўлғусидур, ёр-ёр,

Булбулу гул меҳрибон бўлғусидур, ёр-ёр[9.45.].

Бу шеърлар илк адабий ёр-ёрлар бўлиб, ўша даврда кенг тарқалмади. Умуман, мумтоз шеърятда ёр-ёр намунасини бошқа учратганимиз йўқ. Халқ ёр-ёрлари, асосан, бармоқ вазнида яратилган бўлиб, аруз вазнида яратилган намуналари нисбатан кам учрайди. Навоий ҳазратлари бекорга чингани икки навъ деб таъкидлаган эмаслар. Бир тури мунсариҳи матвийи мавқуф баҳрида ёзилган бўлса, бобокалонимиз ҳеч вазнга рост келмайди деб билган чингалари бармоқ вазнида ёзилгани кўришиб турибди. Аруз вазнидаги ёр-ёрларни ўрганиш, фақат бир баҳрда яратилганми, бошқа баҳрларда ҳам ёзилганми ёки йўқлиги алоҳида тадқиқотдир.

Тўй қўшиғи саналган ёр-ёр XX асрнинг иккинчи ярмида ёзма шеърятимизда кенг тарқалди. Бу шеърлар бармоқ вазнида ёзилгани билан ҳам, мотиви, образлар олами билан ҳам халқ ёр-ёрларига жуда яқин. Адабиётшунос олим Н.Каримов бу ҳақида шундай ёзади: “Ёр-ёр” радифи билан тугалланувчи тўй-маросим қўшиқлари фақатгина халқ оғзаки ижодида эмас, балки ёзма адабиётда ҳам кенг тарқалган.

Аммо улар ёзма адабиёт вакилларида ҳам халқ шеърининг бевосита таъсири ўлароқ кўринади” [3.109.].

Аксарият адабий ёр-ёрлар ўтган асрнинг 70-80-йилларида яратилди. Уларда бахт мадҳи, лирик қаҳрамоннинг орзу-армонлари, кўп ҳолларда муҳаббатидан айрилган лирик қаҳрамоннинг изтироблари ифода этилган. Айрим ёр-ёрларда қарғаниш, иложсиз ҳолда ёрига бахт тилаш кайфияти устувор. Айрим ёр-ёрлар халқ ёр-ёрларига тақлид доирасида қолиб кетган:

Келинпошша попуқдай,
Эсликкина, ёр-ёр, эсликкина.
Куёв тўра қиличдай
Кескингина ёр-ёр, кескингина [7.27-28.].

Одатда, халқ ёр-ёрлари “хай-хай ўлан” деб бошланади ва ҳар икки сатрда анъанавий радиф бўлади. Адабий ёр-ёрлар фольклор ёр-ёрларига хосликни баъзан анча тўлиқ, баъзан айрим хусусиятларинигина сақлаган.

Хай-хай ўлан, жон ўлан,
Жоним қақшар, ёр-ёр.
Қайда бўлсанг сен билан
Севгим яшар, ёр-ёр.

Муҳаммад Юсуфнинг “Ёр-ёр” шеърисидаги бу тўртлик гўё нақаротдай такрор келган, қолган бандлар анъанавий ёр-ёр жанрига фақат оҳанг жиҳатидан монанд бўлиши мумкин:

Осмон олис, осмон жим,
Осмон юлдуз тўшайди
Билагингда бармоғим
Изи борга ўхшайди [4.50.].

Билагида севгилиси бармоқларининг изи бўла туриб, ўзга ёрга тегиб кетиш қисмати халқ ёр-ёрларида ҳам ифода этилган. Адабий ёр-ёрларда “ёр-ёр” радифининг келтирилиши, “хай-хай ўлан” деб бошланиши ҳар бандга хос бўлавермайди.

Хай-хай ўлан, жон ўлан,
Жононадир ёр-ёр
Ҳар бир сўзи гавҳари
Яқдонадир ёр-ёр [6.262.].

“Поэзиямизнинг қарийиб олтмиш йиллик тарихи давомида шоирларимиз бу шеър шаклига шу қадар кўп мурожаат этдиларки, натижада у қандайдир сийқалаша бошлади”¹. Олимнинг бу фикри 80-йилларгача бўлган шеърят учун ўринли. Чунки устоз адабиётшунос олимнинг фикри ҳам айнан шу йиллар хулосаси сифатида айтилган. 80-90-йиллар ўзбек шеъриятидаги ёр-ёрлар эса бахтни куйлаш, келинни, куёвни таърифлаш ёки келиннинг мажбур узатилаётгани, қиз онасининг

1 Каримов Н. Шеърый шакллар ва услубий йўналишлар // Китобда: Ўзбек адабиётида жанрла типологияси ва услублар ранг-баранглиги. – Тошкент: Фан, 1983. – Б. 109.

дардларини эмас, маъшуқаси ўзгага насиб қилаётган ошиқнинг туйғуларини ифодалаган, бевафолик, хиёнат акс эттирилган ёр-ёрлардир. Ўз-ўзидан кўринадик, ёзма ёр-ёрлар фақат аёл дардини ташиш билан чегараланиб қолмай, аксариятида ошиқ лирик қахрамон даражасига кўтарилди.

З.Мирзаеванинг “Омонёр”и “Ёр-ёр” радибли шеърлар ичида мафтункорлиги, айна дамда, ёр-ёр стилизациясининг ўзига хос кўриниши сифатида таассурот туғдиради.

Гул бандига банд бўлган, омон ёра, дўст ёр,

Ёрингнинг ёри бордир, омон ёра, дўст ёр.

Йиғлама қиз, йиғлама, омон ёра, дўст ёр

Жонимни берай ёр-ёр, омон ёра, дўст ёр [2.46.].

Бу ёр-ёрлардаги кайфият давр фожиаларига ҳамоҳанг бўлиб кетади. Негаки бевафолик, хиёнат ўша даврнинг бошқа иллатлари билан чатишиб, миллат фожиасини юзага келтирган эди.

Ойгул Суюндиқованинг “Ёр-ёр” шеърида эса имконият, дард, изтироб ифодаси билан бир қаторда бахт тараннум этилган, ўзига хосликка эга адабий ёр-ёр. Бу адабий ёр-ёрда фольклорга хос ифода усулидан, оҳангидан ўринли фойдаланилган:

Сирдарёнинг тўлқин урган мавжида

Олтин сандиқ сирғилайди, ёр-ёр.

Осмон бағрин тўлдирган куй авжида

Қорабайир йўрғалайди, ёр-ёр.

Олтин сандиқ зулфин тутдинг қўлингда,

Кўзим очсам, гулзор ўнгу сўлимда

Келинсалом қилишга ҳам улгурмай,

Қўлим тутиб бошлаб кетдинг йўлингда [8.21.].

XX асрнинг иккинчи ярми ўзбек шеъриятида ривож топган адабий ёр-ёр давр руҳиятига уйғун эди ва аввало, жабрдийда аёл туйғуларини, севгисига етмаган ошиқ дардларини ўзида мужассам этди. Шеъриятнинг жанрий ранг-баранглигини таъминлашда хизмат қилди.

References:

1. Alisher Navoiy. Mezon ul-avzon. TAT. 10-jild. – Toshkent: G’afur G’ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2011. – B. 582.
2. Mirzaeva Zebo. Tun malikasi. – Toshkent: G’afur G’ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1990. – B.46.
3. Karimov N. She’riy shakllar va uslubiy yo’nalishlar // Kitobda: O’zbek adabiyotida janrlar tipologiyasi va uslublar rang-barangligi. – Toshkent: Fan, 1983. – B.109.
4. Muhammad Yusuf. Saylanma. – Toshkent: Sharq NMAK, 2004. – B.50.
5. Razzoqov H., Mirzaev T., Sobirov O., Imomov K. va b. O’zbek xalq og’zaki poetik ijodi. – Toshkent: O’qituvchi, 1980. – B.88.
6. Sovet davri xalq qo’shiqlari. O’XI, ko’p tomlik. – Toshkent: O’zR FAsi nashri, 1983. – B. 262.

- 7.Sulton Akbariy. Dovon. – Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi Adabiyot va sanʼat nashriyoti, 1984. – B. 27-28.
- 8.Suyundiqova O. Umr kuylari. – Toshkent: Yosh gvardiya, 1986. – B. 21.
- 9.Qul Ubaydiy. Vafo qilsang (turkiy “Devon”dan namunalar). – Toshkent: Yozuvchi, 1994. – B.45.